

Вступ

...Перед шедеврами європейського малярства XIV, XV, XVII століть Збігнев Герберт простоював годинами. Пильно вдивлявся. Робив замальовки. З-понад 4800 його малюнків найбільше саме тих, які постали після тривалого споглядання творів Бартоло ді Фреді (Bartolo di Fredi, бл. 1330–1410), Вермера Делфтського (Jan Vermeer van Delft, 1632–1675), Ієроніма Босха (Hiëronymus Bosch, 1450–1516), Рембрандта ван Рейна (Rembrandt van Rijn, 1606–1669) та інших... Його малюнки з іншої перспективи дозволяють прочитати і осягнути його поезію... У цьому наочно переконує недавня, зорганізована в Національній бібліотеці у Варшаві виставка¹ його замальовок у проекції на ті світові шедеври, перед якими тривалий час перебував, заглиблений у власні роздуми, поет Збігнев Герберт. Виставка у формі лабіринту поглинала увагу впродовж багатьох днів, аж до того часу, поки не спонукала з іншої перспективи подивитися також на українські, добре відомі чи напівзабуті пам'ятки.

Спробуємо поглянути на них (дотримуючись, однак, усталеної в українській медієвістиці традиції) – з перспективи зображення приватного виміру людського буття. Або ж, іншими словами, прочитати їх ще й у контексті відображення ментальності та історії людської повсякденності. Чудовий задум донести до широкого загалу історію приватного життя належить французькому дослідникові Мішелєві Віноку (Mishel Winock)². Його ідею підтримав Філіп

¹ *Przewodnik po wystawie „Inna perspektywa”*. Notatki Zbigniewa Herberta z muzeów, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2014.

² G. Duby, *Przedmowa* [w:] *Historia życia prywatnego*, t. 1: *Od Cesarstwa Rzymskiego do roku tysięcznego*, red. P. Veyne, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005 (pierwsze wyd. 1998), s. 7.

Ар'єс. Він став організатором і „мотором” складної та тривалої праці багатьох французьких науковців, які поставили за мету написати своєрідну історію приватного життя. Завдяки запалові та відвазі Філіпа Ар'єса, багатовекторне дослідження реалізувалося в п'яти об'ємних томах³, силами творчого колективу учених-однодумців. Не маючи попередників, які б залишили або ж хоча б вибрали матеріал для аналізу, першопрохідці теми задекларували, що не презентуватимуть читачам жодних підсумків, а радше програму дослідження⁴. Було здійснено величезну роботу, яку, однак, увінчує висновок Роже Шарт'є (Roger Chartier), що це тільки перші фрагменти нової, ще не написаної історії⁵. Амбітним завданням науковців на чолі з Ф. Ар'єсом стало унаочнення змін, яких зазнали різні аспекти та поняття приватного життя. Прикмети приватності постійно змінюються і (за зізнанням дослідників) їх надзвичайно важко віднайти, вирізнити та осмислити. Вступне слово до першого тому пояснює мотивацію такої праці. Усі зусилля, підкреслює Ж. Дюбі (Georges Duby)⁶, спрямовані на те, аби зберегти неповторну людську індивідуальність: шалений поступ у розвитку техніки нині спроможний знищити останні bastiони приватного життя. Польський переклад п'ятитомної праці французьких учених *Histoire de la vie privée* вже двічі (у 1998 і 2005 роках) побачив світ під заголовком *Historia życia prywatnego*. Особливий інтерес для нас становить третій том *De la Renaissance aux Lumières* за редакцією Роже Шарт'є: *Od renesansu do oświecenia*.

Закономірним видається той факт, що на початку нового тисячоліття антропоцентрична переорієнтація на вивчення приватності відбувається і в українській науці. У 1999-му

³ П'ять томів обіймають понад дві тисячі років історичного розвитку. Том третій присвячений XVII–XVIII століттям.

⁴ G. Duby, *Przedmowa...*, s. 7–8.

⁵ R. Chartier, *Podsumowanie [w:] Historia życia prywatnego*, t. 3: *Od renesansu do oświecenia*, red. R. Chartier, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005, s. 706.

⁶ G. Duby, *Przedmowa...*, s. 9–10.

методологічне обґрунтування філософської антропології літератури запропонував Григорій Сивокінь⁷, говорячи водночас про реабілітацію біографічного методу в літературознавстві. Він представив та виніс на обговорення ідею: „самототожність” письменника як методологічна пропозиція (курсив Г. Сивокося. – В. С.). Колектив науковців Інституту літератури НАН України успішно реалізує цю ідею на прикладі творчості письменників ХХ століття, „виходячи з нових можливостей знати й писати про них правду”⁸.

Антропологічні проблеми літератури стають в цей час також в центрі уваги польських дослідників, а 2004 рік ознаменувався виходом у світ двотомної колективної наукової праці польських вчених, один із її томів⁹ присвячений проблемам, які дещо раніше суголосно підняли українські науковці, з акцентом на тому, що „концепційна спрямованість таланту як вищої гуманітарної цінності з його правом на власну мистецьку „законотворчість”, зосібна захист і розуміння його національної специфіки. Звідси й дещо, мабуть, несподівана чи ризикована теза про національні особливості теорії літератури, або, принаймні, певних її аспектів”¹⁰.

Історико-антропологічний підхід до українських джерел XVI–XVII століть однією з перших презентує праця Наталі Яковенко *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст.*¹¹, яка в 2004-му

⁷ Г. Сивокінь, *Передмова* [в:] *Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства*, ред. Г. Сивокінь, Українська книга, Київ 1999, с. 3–5.

⁸ Там само, с. 5.

⁹ *Narracja i tożsamość (II). Antropologiczne problemy literatury*, ред. W. Bolecki, R. Nycz, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2004.

¹⁰ Г. Сивокінь, „Самототожність письменника” як методологічна пропозиція [в:] *Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства*, ред. Г. Сивокінь, Українська книга, Київ 1999, с. 7.

¹¹ Н. Яковенко, *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст.*, Критика, Київ 2002, 416 с.

також побачила світ у польському перекладі – *Druga strona lustra. Z historii wyobrażeń i idei na Ukrainie XVI–XVII wieku*¹². Авторка апелює до солідної традиції описування української історії XVI–XVII століть з антропологічної перспективи у працях Ігоря Шевченка, Франка Сисина, Девіда Фріка, Сергія Плохія, Бориса Гудзяка та ін. Можна говорити про ефект зустрічних течій, оскільки в 2012 році у перекладі українською мовою – *Антропологічна уява* – побачила світ видана вперше ще в 2006 році унікальна праця *Wyobrażenia antropologiczne*¹³ Анджея Менцвеля, в якій автор, обгрунтовуючи, чому для історика культури основною проблемою є відношення історії й антропології, стверджує, що ця проблема вирішальна не лише для цих двох дисциплін, а й для гуманітарних наук як таких¹⁴. Горизонти антропологічної уяви розширюються в розвідках дослідника та його колег¹⁵ до універсальних вимірів: прикметники „глобальний” і „планетарний” сьогодні належать до найчастіше вживаних в усіх мовах, де є письмо¹⁶. Однак приватність, – стверджує, суголосно із Ф. Ар’єсом А. Менцвель¹⁷, – була витвором мужнього міщанства, яке ще в XVII столітті відіграло роль культурного гегемона і створювало не лише неперевершені твори мистецтва, а й домінуючі зразки життя. До останнього

¹² N. Jakowenko, *Druga strona lustra. Z historii wyobrażeń i idei na Ukrainie XVI–XVII wieku*, tłum. K. Kotyńska, red. nauk. T. Chynczewska-Hennel, WUW, Warszawa 2004.

¹³ A. Mencwel, *Wyobrażenia antropologiczne. Próby i studia*, WUW, Warszawa 2006.

¹⁴ А. Менцвель, *Історія й антропологія* [в:] А. Менцвель, *Антропологічна уява. Есе й нариси*, пер. з пол. О. Вознюк, Юніверс, Київ 2012, с. 50–63.

¹⁵ Див.: *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, oprac. G. Godlewski, A. Mencwel, R. Sulima, wst. i red. G. Godlewski, WUW, Warszawa 2003; *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, oprac. G. Godlewski, L. Kolankiewicz, A. Mencwel, P. Rodak, wstęp i red. A. Mencwel, WUW, Warszawa 2005.

¹⁶ А. Менцвель, *Антропологічна уява. Есе й нариси*, пер. з пол. О. Вознюк, Юніверс, Київ 2012, с. 296.

¹⁷ А. Менцвель, *Антропологічна уява...*, с. 280.

твердження відноситься й відокремлення інституту праці від помешкання, що стало причиною автономізації помешкання як осередку родинного життя, формування значення дому як особливого культурного надбання й емансипація приватності¹⁸. Закономірно, що одним із найбільш змістовних розділів у праці *L'uomo barocco*¹⁹, є розділ про міщанина, хоча в праці у відповідній послідовності проаналізовано, яким у добу бароко був державний діяч, вояк, фінансист, секретар, бунтівник, місіонер, черниця, чарівниця, вчений, митець. Промовистою є й сама назва видавничої серії *W kręgu codzienności*, в якій побачила світ у перекладі польською праця колективу авторів *L'uomo barocco*. Так само знайшла свого читача в перекладі польською (2009) праця *La civiltà della conversazione* Benedetta Craveri,²⁰ яка висвітлює здобуту творчою елітою приватну територію, унікальність якої полягала у її віддаленості не тільки від двору, а й від церкви. На діаметрально протилежному полюсі бачиться цікава двотомна праця *Русский галантный век* Лева Берднікова,²¹ яка відтворює приватні, мало знані загальні риси приватного життя царського двору XVIII століття.

Прикметно й симптоматично, що і в Україні період XVI–XVIII ст. сьогодні вивчається докладно не лише літературознавцями і не тільки в царині літератури. Підсумковим тут можна розглядати двотомне видання *Українське бароко*. У працях, які склали перший том, досліджуються церковне життя України цієї доби (архієпископ Ігор

¹⁸ Тут А. Менцвель адресує увагу читача до праць польського вченого (W. Rybczyński, *Dom. Krótka historia idei*, tłum. K. Husarska, Wydawnictwo Marabut–Oficyna Wydawnicza Volumen, Gdańsk–Warszawa 1996) та французького дослідника (S. Schama, *L'embaras de richesses. La culture hollandaise au Siecle d'Or*, Paris 1991).

¹⁹ *Człowiek baroku*, red. R. Villari, przeł. B. Bielańska, M. Gurgul, M. Wodniak, Świat Książki, Warszawa 2001.

²⁰ B. Craveri, *Złoty wiek konwersacji*, przeł. J. Ugniewska, K. Żaboklicki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.

²¹ Л. Бердніков, *Русский галантный век в лицах и сюжетах*, т. 1–2, Akcent Graphics Communication, Montreal 2013, www.literus.co/ebooks/product.asp?dept_id...sku..., [режим доступу: 18.01.2015].

Ісіченко)²², філософське підґрунтя українського бароко (Марія Кашуба), поетика й риторика (Дмитро Наливайко). У полі зору науковців не лише поезія (Леонід Ушкалов), проза (Володимир Кречотень), барокові „козацькі літописи” (Валерій Шевчук), драма (Микола Сулима, Валерій Шевчук), але також староукраїнська лексикографія (Василь Німчук), фольклор як наскрізна тема барокової літератури (Ігор Юдкін-Ріпун), барокове малярство (Володимир Овсійчук). Найновіші розвідки склали також і другий том видання *Українське бароко*, до якого увійшли дослідження про літургійне шитво (Тетяна Кара-Васильєва), традиції бароко в українській музиці (Тетяна Гусарчук), роль польського посередництва у формуванні української барокової літератури (Ростислав Радишевський), українську літературну культуру бароко і російську літературу XVII–XIX ст. (Павло Михед), українсько-сербські зв'язки доби бароко (Євген Пащенко). Близько половини другого тому *Українське бароко* містить статті про необароко: бароко і футуризм (Дмитро Горбачов), архітектуру українського необароко (Віктор Чепелик), українську барокову драму та драму 1920-х років (Микола Сулима). Завершує цей двотомний корпус дослідження Вадима Скуратівського *Феномен українського бароко* з акцентом на тому, що „культура сьогочасної доби жадає синтезу – світ став надто вже мозаїчним і фрагментарним”²³.

Нового виміру, а точніше відродження, набирають українсько-французькі дослідження видатних постатей доби бароко та їх вивчення²⁴, зокрема, в розвідках Данієля Бовуа²⁵,

²² Архієп. Ігор Ісіченко, *Церковне життя України епохи бароко* [в:] *Українське бароко*: в 2 томах, т. 1, кер. проекту Д. Наливайко, наук. та літ. ред. Л. Ушкалов, Акта, Харків 2004, с. 83–173. Далі див. відповідні розділи першого й другого тому вказаного вище видання.

²³ В. Скуратівський, *Феномен українського бароко* [в:] *Українське бароко*: в 2 томах, т. 2, кер. проекту Д. Наливайко, наук. та літ. ред. Л. Ушкалов, Акта, Київ 2004, с. 371–411.

²⁴ www.uagolos.kiev.ua/search.html?search..., [режим доступу: 18.01.2015]

²⁵ Д. Бовуа, „Щоденник” Пилипа Орлика: від міражу вигнання до українського міфу [в:] *Український археографічний щорічник*. т. 11/12, Нова серія; вип. 8/9, Видавництво М.Т. Коць, Київ-Нью-Йорк 2004, с. 326.

Ірини Дмитришин²⁶. Однак найбільшою увагою втішаються дослідження українсько-італійських контактів. Українсько-італійські зв'язки в добу бароко детально аналізуються у праці Оксани Пахльовської²⁷. Авторка приходить до висновку, що, незважаючи на безперервність та тривалість культурного спілкування між Італією та Україною, починаючи з найдавніших часів і аж до XVIII століття, італійсько-українські літературні зв'язки на той час ще не являли собою цілісної картини²⁸. Джованна Броджі Беркофф озвучує засадничі для вивчення українського бароко проблеми у розвідці *Studia włoskie o literaturze ukraińskiej od czasu uzyskania niezależności przez Ukrainę*²⁹. Не оминаючи найгостріших питань, які стосуються вивчення українського бароко в Росії, дослідниця бере до уваги всю складність взаємин із російським літературознавством, яке традиційно вважає українське бароко частиною російського літературного дискурсу³⁰. Броджі Беркофф наполегливо радить не легковажити генетичні, типологічні зв'язки поміж українською та російською бароковими культурами. В останній за

²⁶ І. Дмитришин, *Григор Орлик та Україна. На матеріалах архівів Міністерства Закордонних Справ Франції* [w:] *Mazepa e il suo tempo Storia, kultura, società. Mazepa and his time. History, culture, society*, a cura di Giovanni Siedina, Edizioni dell'Orso 2004, s. 179–203; І. Дмитришин, *Григор Орлик – польський патріот?* [в:] *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą. W 35-lecie pracy naukowej Teresie Chynczewskiej-Hennel. Uczniowie, Przyjaciele i Koledzy*, red. M. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, IBnDKE, Białystok 2012, s. 359–368.

²⁷ О. Пахльовська, *Італійсько-українські літературні зв'язки у контексті культури Відродження і бароко* [в:] О. Пахльовська, *Українсько-італійські літературні зв'язки XV–XX ст.*, Наукова думка, Київ 1990, с. 38–76.

²⁸ Там само, с. 76.

²⁹ G. Brogi Bercoff, *Studia włoskie o literaturze ukraińskiej od czasu uzyskania niezależności przez Ukrainę* [w:] *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, t. 17–18, Tyrsa, Warszawa 2004, s. 204–209.

³⁰ Див. про це: Дж. Броджі Беркофф, *Чи існує канон українського літературного бароко?* [в:] *Український гуманітарний огляд*, ред. Н. Яковенко, вип. 16–17, Критика, Київ 2012, с. 34.

часом появи праці *Чи існує канон українського літературного бароко?* вона вкотре ставить питання про неправомірність віднесення творів українського письменства до російської барокової літератури³¹. Цей пунктирний огляд джерел є тільки вступом до першого розділу, в якому докладно досліджую історію вивчення літератури українського бароко в Україні і світі. До цього спонукають засадничі потреби. По-перше, зауважена дослідниками відсутність цілісної картини стану вивчення українського бароко, яка є важливою для реципієнта як в Україні, так і поза її межами. По-друге, як підтверджують дослідження бароко в Україні і світі, українська література XVI–XVIII століть варта того, аби з іншої перспективи подивитися на звичне та, здавалося б, давно усталене.

Методологічні підходи

На моє глибоке переконання, саме літературі й культурі бароко належить величезна роль у духовному житті України. Сьогодні добре розуміємо, що саме здобутки українського бароко „утримували українців довгий час від прийняття абстрактно-утопійних ідеологій та сприяли утриманню літературної та національної традиції в найбезнадійніші

³¹ „Наскільки правомірно відносити проповідь Стефана Яворського «Виноград Христов» (1698) або панегірики на честь Івана Мазепи до російської літератури?», – це питання Д. Броджі Беркофф у синтетичній розвідці *Чи існує канон українського літературного бароко?* і проектує на сторінки 483–518 монографії Лідії Сазонової від 2006 року *Литературная культура России. Раннее новое время*. У монографії Л. Сазонової від 2012 року також спостерігаємо спробу залишити українську зоропоезію в силовому полі російської літератури: тут твори українських авторів Григорія Сковороди, Самійла Мокрієвича, Стефана Яворського аналізуються як складова російської культури (Л. Сазонова, *Наследие Средневековья и барокко в русской литературе Нового времени*, Издательство Рукописные памятники Древней Руси, Москва 2012, с. 99–106). Названа праця від 2012 року утверджує засади попередньої, пор.: *Литературная культура России. Раннее новое время*, Языки славянских культур, Москва 2006, с. 203–227.

часи та в найскрутніших обставинах”³². Після згасання бароко на довгий час еквівалентом та синонімом усієї української літератури в перспективі літератури російської стає котляревщина³³. Російська ж критика взагалі помічала (услід за В. Белінським) в українській літературі лише бурлеск та пародію.

Як досліджувати українське літературне бароко сьогодні, як вивчати цей період культури у вищій та середній школах? Ця проблема передбачає вироблення та обґрунтування методологічних стратегій віднайдення Атлантиди. Так, на думку Л. Ушкалова, „нам варто рясніше користатися з досвіду історико-літературних розважань Агапія Шамрая, Миколи Зерова, Дмитра Чижевського чи Юрія Шевельова, а далі, – як казав колись М. Драгоманов, «працювати, працювати і працювати». Картагена нашої «народності» має бути зруйнована”³⁴. На одному полюсі бачиться узасадненою теза про нерозробленість „методик аналізу етнокультурних факторів бароковості”³⁵. Це видається важливим, бо ж література потребує уважнішої рецепції, не терпить нав’язування невластивих їй матриць, вимагає від критика „конґеніальності, уміння наближатися до тексту, не деформуючи його своїми смаками чи уявленнями”³⁶. На іншому полюсі – пошуки шляхів вивчення барокової літератури з іншої

³² Д. Чижевський, *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*, Феміна, Тернопіль 1994, с. 301.

³³ Див. про котляревщину: Г. Грабович, *До історії української літератури*, Критика, Київ 2003, с. 303–305.

³⁴ Л. Ушкалов, *Два слова про українську літературу „від Нестора до Гоголя”* [в:] Л. Ушкалов, *Есеї про українське бароко*, Факт, Наш час, Київ 2006, с. 16.

³⁵ П. Михед, *Бароко – модернізм – постмодернізм (типологія і наступність): російська редакція* [в:] П. Михед, *Слово художнє, слово сакральне*, Аспект-Поліграф, Ніжин 2007, с. 159.

³⁶ Ю. Ковалів, *Українське письменство в тернистих обіймах історії. Інтертекстуальні корективи компаративних студій у сучасній літературі* [w:] *Literatura ukraińska XIX i XX wieku w kontekście europejskim. Українська література XIX–XX століть у європейському контексті*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 58.

перспективи, в часи антропологічної переорієнтації в сучасній гуманістиці та розвитку нових методологій, таких як новий історизм, мікроісторія, геопоетика³⁷ та ін. Незаперечну вагу має історико-порівняльний підхід до пам'яток давньоукраїнського письменства XVII–XVIII століть, в якому стає можливим діалог із давньоукраїнськими текстами як „складно побудованими смислами”³⁸. Однак і сам час, і неоднорідний матеріал, залучений до вивчення, робить правомірним поліметодологічний підхід, поєднання як історичних³⁹, так і літературознавчих стратегій із задіянням антропології, компаративістики, теорії наратології та ін. Культивовані сьогодні засади методологічного індивідуалізму⁴⁰ покликані відкривати нові перспективи для дослідника, хоча, звісно, не завжди можна беззастережно проектувати їх на літературу українського бароко⁴¹, на історію

³⁷ Геопоетика апелює до параметрів географії. Визначальну роль у формуванні фізіогноміки народу відіграє територія, зокрема водні артерії. Для українського ландшафту особлива роль належить не тільки степові, а й річкам, у першу чергу Дніпру, який розглядається науковцями (П. Михед, *Геокультурная ось «север-юг» в художественном сознании украинцев* [в:] П. Михед, *Крізь призму бароко. Статті різних років*, Ніка-Центр, Київ 2002, с. 225) як головний природний фактор утворення осі „північ-південь”, що знайшло відображення і в фольклорі, і в літературі. Степовою Елладою називав Україну Євген Маланюк, наголошуючи, що упродовж довгих століть вона належала „до антично-грецького кола, до кола античної культури Еллади – родовища пізнішої культури і Риму, і Європейського Заходу. В цей факт варто вдумуватись частіше і глибше” (Є. Маланюк, *Книга спостережень*, Атіка, Київ 1995, с. 90).

³⁸ Р. Григорьев, С. Даниэль, *Парадокс Лотмана* [в:] Ю. Лотман, *Об искусстве*, Искусство-СПБ, Санкт-Петербург 1998, с. 7.

³⁹ Важко не погодитися з Г. Грабовичем, історія – це те, що робить українську літературу специфічно українською (Г. Грабович, *Функції жанру і стилю у становленні української літератури* [в:] Г. Грабович, *До історії української літератури*, Критика, Атіка, Київ 2003, с. 25).

⁴⁰ Про методологічний індивідуалізм див.: J. Płuciennik, *Literatura, głupcze! Laboratoria nowoczesnej kultury literackiej*, Universitas, Kraków 2009, s. 187–188.

⁴¹ Здаємо собі справу, що формально-змістова своєрідність аналізованих творів унеможливує орієнтування виключно на літературо-

української літератури загалом, беручи до уваги „буйність і переривчастість її політичної та суспільної історії”⁴². Постановня історико-антропологічних практик переконує у можливості поєднати традиційні підходи до українських барокових текстів (розділ перший і третій) із новаторськими (розділ другий), які стали відповіддю за запит часу. Більш пильну увагу в праці приділено не класиці українського літературного бароко, а менш дослідженим проблемам (перекладна література) та пам’яткам, які віддавна потребують уведення їх до історії письменства. Виходжу із засади, що хрестоматійні барокові автори втішаються увагою науковців, це потверджує і матеріал, представлений у підрозділі *Бароко як явище культури. Історія вивчення, його європейський контекст та слов’янські паралелі*. Тому свідомо надаю перевагу, по-перше, маловивченим творам, які (перш ніж підготувати їх до друку) мені пощастило опрацювати в архівах Варшави (анонімна *Преславна гора Почаївська*, копія діаріуша Орлика анонімних польських палеографів), Парижа (рукопис діаріуша Пилипа Орлика) чи Москви (діаріуш Дмитра Туптала); по-друге, творам, які почали жити новим життям завдяки перевиданню та перекладу, як-от збірки Климентія Зіновієва, Данила Братковського, козацькі літописи, твори Василя Григоровича-Барського та ін. Бо ж як відомо, *veritas filia temporis, non auctoritatis*. Мені хотілося показати дискурс різного бароко, поєднуючи традиційні методи його дослідження із антропологічними практиками.

Структура праці

Перший розділ книжки *Ad fontes*, як і належить, присвячений зверненню до джерел. У підрозділі *Бароко як явище культури. Історія вивчення, його європейський контекст*

знавчу або ж історичну царину інтерпретацій, певною мірою зумовлює сільвчність праці.

⁴² Г. Грабович, *До історії української літератури. Передмова до першого книжкового видання* [в:] Г. Грабович, *До історії української літератури...*, с. 400.

та слов'янські паралелі я мала на меті показати ту величезну роботу, яку в Україні, та за її межами здійснили науковці в царині вивчення літератури українського бароко. Ця робота простежується в декількох визначальних напрямках, цим пояснюється певна переобтяженість розділу посиланнями та примітками. Дослідницька парадигма давньої української літератури Івана Франка стала об'єктом вивчення в наступному, другому підрозділі. Видавничу діяльність братств в історико-порівняльному контексті розглядаю в третьому підрозділі. І, врешті, знаковий для бароко образ книги інспірував написання четвертого підрозділу *Панегірики про книгу, науку, освіту*.

У другому розділі *Феномен барокової історіографії: відображення ментальності та історія повсякденності* я аналізую різножанрові барокові тексти. Особлива увага приділена козацьким літописам, які посідають важливе місце в літературі українського бароко. Не тільки тому, що це надзвичайно складні твори, де історія, політика та релігія змішуються з традиційною риторикою. У цих творах маємо також вияви ліризму, кордоцентричної образності. І це – *signum temporis*, знак часу, коли в них знаходимо зображення історії крізь вимір приватного життя. Розділ містить дослідження таких проблем, як дискурс Церкви та релігійних взаємин у Козацьких літописах. Сакральний і приватний дискурс аналізуємо на прикладі анонімної *Преславної гори Почаївської*. Тривала праця над перекладом діаріуша Пилипа Орлика зумовила, що й у інших підрозділах цієї праці його твори не зникають з поля зору. Чи не найбільший інтерес у контексті європейської традиції вираження приватності становлять щоденники. Розмаїття форм приватності виразно постає через компаративний підхід, у вимірі якого аналізуються его-документи Дмитра Туптала і Йоасафа Горленка, Пилипа Орлика гербу Новина і Кароля Хоецького гербу Любіч. У наступних підрозділах у світлі приватності та літературної імагології розглядаються концепти одягу та сну. Третій розділ *Давньоукраїнська перекладна література барокової доби* замислювався як окрема

монографічна праця, для написання якої був зібраний і опрацьований матеріал. Однак, сталося так, що в скороченому і зредагованому вигляді матеріал увійшов до другого тому академічної *Історії української літератури* в дванадцяти томах, який побачив світ у 2015 році у видавництві „Наукова думка” в Києві. У цій монографії матеріал двох підрозділів *Перекладна література зрілого бароко другої половини XVI – першої половини XVII століття*) та *Перекладна література пізнього бароко (друга половина XVII – XVIII століття)* вперше подається в історико-порівняльному вимірі, без скорочень, а навпаки, в доопрацьованому та розширеному варіанті.

Засади наукового етикету зобов’язують подати формальні уточнення з приводу моєї книжки. Вперше тут публікую розділи про вивчення бароко, про перекладну літературу. Значною мірою, а подекуди повністю перероблено ті тексти, які свого часу були виголошені на міжнародних наукових конференціях та конгресах славістів у Кракові, Охриді, Мінську. До кожного із розділів, фрагменти яких свого часу були зверифіковані в публікаціях, подаю відповідну бібліографічну інформацію.

Кілька слів про те, як подаються цитати. В оригіналі та часом у паралельному перекладі українською мовою наводжу латинські вставки чи латинсько-польські макаронізми, яких чимало, наприклад, у щоденнику Орлика. Водночас польські та староукраїнські назви творів і цитати подаю в оригіналі. Робота над розвідкою про анонімну барокову пам’ятку *Преславна Гора Почаївська* спонукала до перекладу твору зі старопольської мови сучасною українською, і цей переклад надруковано у виданні *„Скарбниця потрібна й пожиточна”. Українські монастирські літописи, життя, повчання ченцям, чуда та інше.*⁴³ В третьому томі *Хрестоматії української літератури, створеної різними мовами в епоху ренесансу*

⁴³ „Скарбниця потрібна й пожиточна”. Українські монастирські літописи, життя, повчання ченцям, чуда та інше, упор., вст. ст. та ком. В. Шевчука, Либідь, Київ 2012, с. 413–426.

та бароко XV–XVIII ст. надруковано мій переклад щоденника Дмитра Туптала⁴⁴. Натомість переклад рукопису діаріуша Пилипа Орлика за 1724 рік подано до друку в Києві.

Подяки

Скласти подяку усім, хто спричинився до появи цієї книжки, – приємний і святий чин.

Насамперед, хочу подякувати всім, хто сприяв пошуковій роботі в архівах, відділах стародруків та мікроформ Національної бібліотеки у Варшаві. За доступ у серпні 2012 року до оригінального п'ятитомного діаріуша Пилипа Орлика висловлюю вдячність працівникам дипломатичного архіву⁴⁵ Міністерства Закордонних Справ Франції в Парижі та письменниці з Парижа Наталі Замулко-Дюбуше. Моїй роботі з творами Дмитра Туптала посприяли в далекому 2001 році працівники бібліотеки в Москві, за що їм також сердечна вдячність. Завдяки зичливості й допомозі працівників архівів та бібліотек стала можливою робота з оригінальними текстами. Вона дозволила по-новому прояснити і осмислити чимало з того, що донедавна видавалося нечитабельним і незрозумілим.

Глибоку вдячність адресую незабутнім наставникам, професорам Володимирові Кречотню, Олексі Мишаничу, Клавдії Фроловій. Дякую за „золоті хвилини конвєрсації” моїм колегам, які не відмовили мені в обговоренні окремих розділів та фрагментів моєї книжки. Поради професорів архієпископа Ігоря Ісіченка, Влодзімежа Вільчинського, Стефана Козака, Богдани Криси, Ігоря Набитовича, Тереси Хинчевської-Геннєль, чєнца монастиря оо. Василян брата Романа спонукали до переосмислення структури монографії, а навіть таких важливих моментів, як-от вибір мови.

⁴⁴ Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створєної різними мовами в епоху рєнєсансу та бароко XV–XVIII ст., т. 3: Література високого бароко: 1632–1709, кер. проекту В. Яременко, упор. В. Шевчук, В. Яременко, Аконіт, Київ 2006, с. 422–458.

⁴⁵ Ministère des Affaires étrangères – Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex.

Дякую за цінні рецензійні уваги Влодзімежові Вільчинському, Богдані Крисі, Михайлу Лесіву, Ігореві Набитовичу.

Більшість розділів цієї праці я мала нагоду презентувати у формі доповідей на міжнародних конференціях та конгресах славістів. Дякую за участь в обговоренні моїх доповідей Джованні Броджі Беркофф, Пйотрові Борку, Миколі Жулинському, Стефанові Козаку, Богдані Крисі, Павлові Михеду, Мирославу Нагельському, Тересі Хинчевській-Геннель, Дануті Сосновській, Миколі Сулімі, Валерію Шевчукові, Наталі Яковенко.

Врешті, подяку адресую деканові Факультету Прикладної Лінгвістики Варшавського університету професорові Кшиштофові Хейвовському та деканові з наукової роботи професор Дороті Урбанек. Це завдяки їхній підтримці постала Експериментальна літературознавча лабораторія, яка від квітня 2013 року функціонує на Факультеті Прикладної Лінгвістики Варшавського університету. Лабораторія сприяє науковим дискусіям, творчим обговоренням і появі нових публікацій, свідченням чого є і перший номер збірника *Studia polsko-ukraińskie. W 200 rocznicę urodzin Tarasa Szewczenki. Do 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка* (Warszawa 2014), і ця книжка, *Українське бароко. Тексти і контексти*. Її вихід у світ став можливим завдяки фінансовій підтримці з боку Фондації Варшавського Університету, проректора з наукової роботи Варшавського університету професора Алоїзія Новака та декана Факультету Прикладної Лінгвістики Варшавського університету.